

О ПРАВУ ДАВАОЦА СТИПЕНДИЈЕ ПРЕМА СТИПЕНДИСТИ КАД ОН НЕ СТУПИ У РАДНИ ОДНОС ПО ЗАВРШЕНОМ ШКОЛОВАЊУ

„Уговором о стипендији, који је између парничних странака био закључен 31. новембра 1958 и на коме тужилац заснива свој тужбени захтев, у тачки 6 установљује се да се стипендиста обавезује да по завршеном школовању ступи у радни однос и остане у радном односу код тужиоца четири године. Тим уговором није одређена обавеза стипендисте да врати примљени износ стипендије ако не ради код тужиоца одређено време.

„Ако хигијенски или други услови рада, на које се тужени позива, и нису такви да би сами собом оправдали тужеников отказ радног односа, ипак тужилац не може на основу уговора тражити повраћај издате стипендије, јер таква обавеза није уговорена и не подразумева се као уговорена. Договор странака да тужени после школовања ради код тужиоца може се схватити као побуда због које се даје стипендија у очекивању да ће се обећање извршити. У таквој ситуацији и услед тога што је очекивани успех ради кога је стипендија дата осујећена, тужилац би могао да тражи повраћај вредности са којом је тужени обогатео на штету имовине тужиоца. О таквом захтеву би се судило према правним правилима о облигацијама због обогатења без основа (безразложног, неправедног обогатења).“

(Пресуда Савезног врховног суда Рев 3371/62 од 18. јануара 1963 објављена у *Збирци судских одлука*, књ. 8, св. 1 за 1963, ст. 65—66).

1. Цитирани део образложења пресуде Врховног суда Југославије расправља занимљиво питање права даваоца стипендије према стипендисти када није у уговору предвиђена обавеза враћања износа примљених на име стипендије а уговорена је обавеза стипендисте да по завршеном школовању проведе одређено време на раду код даваоца стипендије, а стипендиста ту обавезу не испуни уопште или не у потпуности.

О питању престанка уговора о стипендији кривицом стипендисте постоје различита мишљења како у нашој правној теорији тако и у нашој судској пракси (1). Овде ћемо да се ограничимо само на питање обавеза стипендисте према даваоцу стипендије када у уговору о стипендији није предвиђена обавеза повраћаја износа примљених на име стипендије али је предвиђена обавеза да стипендиста проведе одређено време код даваоца стипендије а он ту своју обавезу уопште или делимично не изврши.

Као што је познато, предмет обавезе стипендисте из уговора о стипендији закљученог према Основном закону о стипендијама (2) чини полагање испита и вршење других школских обавеза у роковима предвиђеним статутом те школе у циљу добијања дипломе о успешно завршеном школовању. Поред ове главне и основне обавезе, уговором о стипендији може да се предвиди и обавеза стипендисте да по успешно завршеном школовању проведе одређено време у служби даваоца стипендије односно у служби коју му давалац одреди или да врати износе примљене на име

(1) В. наш чланак: Престанак уговора о стипендији кривицом стипендисте, „Анали Правног факултета у Београду“, бр. 1/1961, с. 95—99.

(2) Мисли се на стипендије које дају државни органи, факултети, школе, установе са својством правног лица, привредне и задружне организације.

стипендије ако по завршеном школовању не ступи у службу предвиђену уговором или у такву службу ступи али не проведе уговорено време (3).

У спорном случају уговором је била предвиђена обавеза стипендисте да по завршеном школовању проведе четири године на раду код даваоца стипендије. Међутим, стипендиста је провео краће време на раду код даваоца стипендије и пре истека рока од четири године раскинуо је радни однос са њим. У овом уговору није била одређена обавеза стипендисте да врати износе примљене на име стипендије ако не буде на раду код даваоца стипендије одређено време.

Расправљајући овај спор Врховни суд Југославије правилно закључује да „тузилац не може на основу уговора тражити повраћај издате стипендије, јер таква обавеза није уговорена и не подразумева се као уговорена.“

Основни закон о стипендијама је јасно одредио санкције које погађају стипендисту ако својом кривицом не изврши своје обавезе у погледу школовања и усавршавања. То су обустава и укидање стипендије (4). По самом закону не постоји обавеза повраћаја износа примљених на име стипендије ако дође до раскида уговора о стипендији кривицом стипендисте што није завршио са успехом школовање односно специјализацију.

Али то не значи да странке не могу уговором да предвиде и обавезу повраћаја износа примљених на име стипендије ако дође до раскида уговора што стипендиста није својом кривицом испунио своје обавезе у погледу школовања односно специјализације.

Исто тако по самом закону не постоји обавеза повраћаја износа примљених на име стипендије и у случају када се стипендиста обавезе да по завршеном школовању проведе одређено време у служби даваоца стипендије односно у служби коју му давалац одреди а он ту обавезу уопште или делимично не изврши. Али странке могу и у овом случају својим споразумом да предвиде обавезу стипендисте на повраћај износа примљених на име стипендије.

2. Уговор о стипендији представља уговор посебне врсте нашег социјалистичког права. Пре свега, предмет овог уговора је оно што га чини уговором посебне врсте и то предмет обавезе стипендисте. Предмет обавезе стипендисте је да на време и са успехом полаже испите и извршава друге школске обавезе у одређеној врсти школе. Поред ове главне и основне обавезе уговором о стипендији се може да предвиди и обавеза стипендисте да по успешно завршеном школовању проведе одређено време у служби даваоца односно у служби коју му одреди давалац стипендије или да врати износе примљене на име стипендије ако не испуни ову обавезу.

Ма да је уговор о стипендији добротини (бесплатан) уговор, он се разликује од уговора о поклону као типично добротиног правног посла.

(3) В. члан 36 Основног закона о стипендијама, „Сл. лист ФНРЈ“, бр. 32/1955, измене и допуне у бр. 53/56, као и измене у бр. 10/61.

(4) В. чланове 39 и 41 Основног закона о стипендијама.

Код уговора о поклону не постоји никаква обавеза поклонопримца према поклонодавцу за оно што добија. Он не дугује никакву накнаду поклонодавцу. И код уговора о стипендији стипендиста не дугује даваоцу стипендије никакву накнаду за стипендију коју добија од њега. Али давање стипендије условљено је успешним полагањем испита и извршавањем других школских обавеза од стране стипендисте у одређеној врсти школе. Стога се по својој природи уговор о стипендији, иако добротин уговор, налази у категорији двостраних уговора јер и на страни стипендисте постоје одређене обавезе које се, додуше, не извршавају у корист даваоца стипендије али постоји међузависност, обавеза утолико што давалац стипендије може да обустави па чак и укине давање стипендије, уколико стипендиста не извршава своје обавезе школовања. Код уговора о поклону постоји само обавеза поклонодавца да преда поклон поклонопримцу, те је стога овај уговор по својој природи једностран уговор: он рађа обавезе само на једној страни.

3. У уговору о стипендији може да се предвиди и обавеза стипендисте да одређено време по завршеном школовању проведе на раду код даваоца стипендије. Уношење овакве клаузуле мења природу облигационих односа који су засновани између даваоца стипендије и стипендисте. Више се не може рећи да је у овом случају реч о простом уговору о стипендији. Сада имамо мешовит уговор, а усвојено правило облигационог права за мешовите уговоре јесте да се односи у мешовитом уговору расправљају према природи оних уговора који се налазе у мешовитом уговору.

У уговору о стипендији у коме се налази клаузула о обавези заснивања радног односа са даваоцем стипендије по завршеном школовању од стране стипендисте је клаузула која нема ничег заједничког са осталим одредбама уговора о стипендији. То је у ствари обећање заснивања радног односа. На ову клаузулу треба применити правила која се односе на предуговор о раду. Ова клаузула из уговора о стипендији рађа на страни стипендисте обавезу да закључи уговор о раду на одређено време са даваоцем стипендије по завршеном школовању. Уколико стипендиста не закључи такав уговор, он је повредио своје обавезе из предуговора о раду и стога дугује накнаду штете даваоцу стипендије коју је овај претрпео јер стипендиста није са њим засновао радни однос а обећао је да га заснује.

Стога сматрам да има места захтеву за накнаду штете према стипендисти који се у уговору о стипендији обавезао да заснује радни однос са даваоцем стипендије па тај однос или уопште није засновао или га је пре уговореног времена раскинуо. (5).

(5) У основном закону о стипендијама у чл. 44 предвиђена је санкција — новчана казна од дин. 10.000—50.000.— која може да се изрекне против стипендисте који не ступи у службу даваоца стипендије већ заснује радни однос са другом радном организацијом. Али ова санкција се јавља као последица прекршаја, те не представља грађанску санкцију и не рађа грађанску одговорност стипендисте која свакако постоји у овом случају поред и независно од одговорности за прекршај.

Закон о стипендијама је предвидео да давалац стипендије и стипендиста могу споразумом да утврде да је стипендиста обавезан да врати износе примљене на име стипендије уколико није уопште или није уговорено време провео на раду код даваоца стипендије или према његовој диспозицији (чл. 36, ст. 2, Основног закона о стипендијама). И ова клаузула о враћању износа примљених на име стипендије коју странке могу да унесу у уговор о стипендији нема карактер редовне клаузуле из уговора о стипендији већ представља клаузулу из преговора о раду и по својој природи значи споразумом странака унапред утврђену накнаду штете коју дугује стипендиста даваоцу стипендије због неиспуњења обећања заснивања радног односа.

Наш општи закључак је да давалац стипендије има у сваком случају права да захтева накнаду штете коју је претрпео што стипендиста по завршеном школовању није уопште односно уговорено време провео на раду код њега а такву је обавезу преузео закључењем уговора о стипендији. Уколико су странке унапред утврдиле обавезу повраћаја износа примљених на име стипендије, ова обавеза у ствари представља накнаду штете — уговорну казну која отклања спорове о утврђивању висине штете коју је претрпео давалац стипендије и олакшава његов положај јер не мора да доказује да је претрпео штету што стипендиста није засновао радни однос са њим. Уговорна казна је правни инструменат који служи обезбеђењу извршења облигација и уједно представља унапред предвиђену накнаду штете коју дугује дужник повериоцу због потпуног или делимичног неизвршења обавезе. — Уколико уговорне стране нису предвиделе обавезу враћања износа примљених на име стипендије, давалац стипендије има права да захтева накнаду штете по општим правилима облигационог права о накнади штете у случају неиспуњења уговорних облигација од стране дужника.

4. Врховни суд Југославије је пошао другим путем у расправљању спорног случаја. Он сматра да се у случају неиспуњења обавезе стипендисте да заснује радни однос са даваоцем стипендије осујетио очекивани успех ради кога је стипендија дата, да се није остварио основ, јер се није постигло оно што се желело постићи и да према томе давалац стипендије има права на тужбу из обогаћења без основа — тзв. *condictio causa data causa non secuta* (која се подиже када је у питању престаџија чији се основ није остварио) односно *condictio ob causam futuram* (која се подиже када је у питању престаџија с обзиром на очекивани циљ а он се није постигао). Изгледа нам овај став неодржив јер је код уговора о стипендији основни циљ да се да бесплатна помоћ ради школовања и усавршавања лица која могу са успехом да заврше школовање и усавршавање. Давање стипендије у нашем друштву има двоструки циљ: да се с једне стране школовање и усавршавање учине приступачним сваком нашем човеку који је способан да се са успехом школује и усавршава и да се с друге стране решава питање стварања висококвалификованих кадрова који су тако потребни нашем друштву. Тај циљ је у конкретном случају постигнут и не

би се стога могло да говори о обогаћењу без основа стипендисте према даваоцу стипендије с обзиром на основ који није остварен. Стипендиста је завршио школовање и стекао више квалификације и тиме испунио оно што се жели постићи давањем стипендије. Дакле, циљ давања стипендије је постигнут.

О обогаћењу без основа могло би да се говори у случају неиспуњења обавезе из предуговора о раду. У конкретном случају стипендиста је једнострано раскинуо предуговор о раду није испунио своје обећање. Зато га давалац стипендије може да гони и тужбом због обогаћења без основа — тзв. *condictio causa data causa non secuta* јер њој има места и у случају једностраног раскида уговора, пошто уговора више нема — „очекивани успех ради кога је стипендија дата осујећен је [...]“. Међутим, сматрам да не би требало ићи тим путем већ би требало захтев заснивати на неизвршењу уговорне облигације. Овај је бржи и једноставнији за повериоца.

Према томе, уколико странке споразумом нису предвиделе обавезу стипендисте на повраћај износа примљених на име стипендије у случају да стипендиста на заснује уопште радни однос или га пре уговореног времена раскине, давалац стипендије има права да захтева накнаду штете под претпоставком да стипендиста својом кривицом није испунио у потпуности или делимично своје обећање дато у уговору о стипендији да ће по завршеном школовању провести одређено време у служби даваоца стипендије односно у служби коју му одреди давалац стипендије. На стипендисти је да доказује да он није крив што није ступио на рад код даваоца стипендије односно што није остао уговорено време код њега, те да обара захтев даваоца стипендије за накнаду штете.

Сматрам да је ово решење у складу и са начелима нашег новог Устава. У Уставу СФРЈ прокламовано је као једно од основних начела и начело слободе рада које значи да свако лице у нашем друштву има права да слободно бира како своје занимање тако и радну организацију у којој ће да ради. Нико се не може да натера да ради тамо где не жели да ради (чл. 36 Устава). Али исто тако у Уставу се налази и начело одговорности (в. II део Уводног дела Устава) које на подручју облигационог права поставља принцип одговорности како због неизвршења или непотпуног извршења преузетих обавеза-уговорних облигација тако и због проузроковања штете другом-деликтних облигација.

Користећи начело слободе рада, стипендиста је раскинуо радни однос пре истека рока иако се уговором обавезао да ради код даваоца стипендије четири године. Он је тим актом повредио своју уговорну облигацију према даваоцу стипендије која рађа његову уговорну одговорност — обавезу да даваоцу стипендије накнади штету коју је овај претрпео његовим неостајањем на раду уговорено време. Према томе, одговорност за накнаду штете јавља се због делимичног неиспуњења обавезе стипендисте према даваоцу стипендије и она се састоји у плаћању одређене суме новца од стране стипендисте даваоцу стипендије и представља еквивалент претрпљене штете.

Др. Љубиша Милошевић